

Γεωγραφίες

Αρ. 27 (2016)

Γεωγραφίες, Τεύχος 27, 2016

«ΜΕΤΑ-ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ, Η ΝΕΑ ΑΣΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ», ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΣΤΗΝ «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 30.10 2005

Ed Soja

λειτουργούν ως κοινωνικοί καταλύτες και όχι ως γραφειοκράτες. Ο ρόλος του Soja σε αυτή την εξέλιξη ήταν καταλυτικός και απογοητεύθηκε βαθιά για τη μετάλλαξη που έγινε όταν καταργήθηκε η ανεξαρτησία του GSAUP και έγινε τομέας της νέας Σχολής Δημόσιων Υποθέσεων ή Δημόσιας Διοίκησης (School of Public Affairs). Ανταποκρίθηκα στο αίτημα του για γράμματα διαμαρτυρίας μαζί με δεκάδες άλλους/ες, αλλά η απόφαση ήταν αμετάκλητη.

Θα μπορούσα να συνεχίσω και άλλο με κίνδυνο να είμαι υπερβολικά θετικά προκατειλημμένος. Θα τελειώσω λέγοντας ότι, παρά τις πολλές και πικρές διαφονίες μας για την τελευταία περίοδο της δουλειάς του, ο Ed Soja ήταν ο μέντοράς μου, ένας μεγάλος δάσκαλος και ένα πολύτιμος φίλος (φωτ. 4). Και αυτό ισχύει για δεκάδες άλλους/ες σε όλον τον κόσμο. Κοιτάζοντας πίσω μια γνωριμία 40 και πλέον ετών, συνειδητοποιώ την διεθνή επιρροή που είχε ο Soja στην αλλαγή της κυρίαρχης προσέγγισης για το χώρο προς τη κατεύθυνση της κριτικής χωρο-κοινωνικής ανάλυσης και βλέπω πραγματικά το μέγεθος της. Τώρα πήγε στον δικό του, προσωπικό ΤριτοΧώρο αφήνοντας πίσω του αναμνήσεις ενός μεγάλου ανθρώπου, όχι μόνο ως προς τις φυσικές του διαστάσεις.

«ΜΕΤΑ-ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ, Η ΝΕΑ ΑΣΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ»¹

Για τις αλλαγές που προκάλεσαν οι μετανάστες στις πόλεις μιλάει τον Οκτώβρη 2005 στη Θεσσαλονίκη, ο καθηγητής Έντουαρντ Σότζα

¹ Καθημερινή 30 Οκτωβρίου 2005, Συνέντευξη στη ΓΙΩΤΑ ΜΥΡΤΣΙΩΤΗ, ευχαριστούμε τις Έφη Κωστοπούλου και Κατερίνα Λαμπρινού για τη βοήθεια.

Αν στη συνείδηση των περισσότερων η επιστήμη της γεωγραφίας παραπέμπει στη μέλητη του πλανήτη Γη, ο Αμερικανός καθηγητής γεωγραφίας και αστικού προγραμματισμού Έντουαρντ Σότζα εμβαθύνει στη θέαση των πραγμάτων μέσα από το χώρο και το χρόνο. «Τις περισσότερες φορές δίνουμε έμφαση στο χρόνο, στην ιστορία. Τα βλέπουμε όλα από ιστορική άποψη και αυτή η αντιμετώπιση είναι οικεία. Αυτό που προσπαθώ εγώ να κάνω ως γεωγράφος, είναι να ενδυναμώσω τη χωρική παράμετρο, ώστε χώρος και χρόνος να συνεργάζονται και να αλληλεπιδρούν», εξηγεί σε συνέντευξή του στην Καθημερινή. Ασχολούμενος με τα αστικά και τα περιφερειακά δίκτυα αλλά και την κοινωνιολογία των πόλεων, ο κ. Έντουαρντ Σότζα δανείζεται την ελληνική λέξη «μετά» για να αναλύσει τα νέα χαρακτηριστικά των μητροπόλεων και την νέα μορφή του αστικού χώρου από την εισροή των μεταναστών στις 400 περίπου μετα-μητροπόλεις του πλανήτη. Μια από αυτές και η Θεσσαλονίκη, για την οποία προειδοποιεί: «Αν δεν αναπτύξει στενές σχέσεις με τις γειτονικές χώρες, θα πάρει την πρωτοκαθεδρία στα Βαλκάνια η Κωνσταντινούπολη».

«Αν κατανοήσουμε τη γεωγραφία του πλανήτη, οι δυνατότητες για ένα καλύτερο κόσμο θα αυξηθούν», επισημαίνει ο κ. Έντουαρντ Σότζα. Για το λόγο αυτόν στηρίζει το νέο μεταπτυχιακό τμήμα «Εφαρμοσμένη Γεωγραφία και Διαχείριση του Χώρου» στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο –«το πρώτο μεγάλο προοδευτικό τμήμα γεωγραφίας στην Ελλάδα», όπως λέει– και δεν σταματά να μεταφέρει διδάσκοντας την αισιοδοξία του για την ειρηνική συνύπαρξη. «Πάντα υπάρχουν ευκαιρίες

για βελτίωση. Καμιά φορά είναι δύσκολο να τις διακρίνουμε, αλλά πρέπει να τις βρούμε. Για να συμβεί αυτό πρέπει να έχουμε περισσότερη χωρική συνείδηση και σχεδιασμό σε περιφερειακό επίπεδο, από τη βάση ως την κορυφή».

Η έννοια του «μετά»

Τι σημαίνει για τον πλανήτη ασφυκτική αστική ανάπτυξη; Πού βαδίζουν οι έννοιες «πόλη» και «μητρόπολη» με το γιγαντισμό των μεγαλουπόλεων;

Η αστική μορφή είναι σήμερα περισσότερο κυρίαρχη από ποτέ, ωστόσο το νέο μοντέλο που επικρατεί διαφέρει πολύ από την έννοια της μητρόπολης. Στην περίπτωση αυτή, η ελληνική λέξη «μετά» που χρησιμοποιώ είναι η ιδανικότερη για να εκφράσει τη νέα μορφή της μητρόπολης. Μετα-μητρόπολη, δηλαδή, γιατί έχει υπερβεί τα γνωστά χαρακτηριστικά της μητρόπολης.

Ποια είναι αυτά τα χαρακτηριστικά;

Οι πυκνοκατοικημένες αστικές περιφέρειες. Πόλεις με πάρα πολύ μεγάλο πληθυσμό και μεγάλη εισροή ανθρώπων από όλον τον κόσμο. Οι σημερινές περιφερειακές μητροπόλεις είναι πλέον περισσότερο πολυκεντρικές. Γύρω από την παλιά μητρόπολη αναπτύσσονται πολλά νέα αστικά κέντρα. Δημιουργείται δηλαδή ένα είδος δικτυωμένης αστικής περιφέρειας και μάλιστα σε κάποια μέρη, όπως στο Randstad της Ολλανδίας, με ταχύτατους ρυθμούς.

Προάστια-πόλεις

Με αυτά τα δεδομένα, το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού στον πλανήτη κατοικεί πλέον σε μετα-μητροπόλεις...

Ακριβώς. Περίπου 3,3 δισεκατομμύρια άνθρωποι κατοικούν σε 400 αστικές περιφέρειες αυτού του είδους σε όλον τον κόσμο, οι οποίες υπερβαίνουν το 1 εκατομμύριο σε πληθυσμό. Η ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης λοιπόν, έχοντας πληθυσμό πάνω από 1.000.000 κατοίκους, μόλις έγινε μία από τις 400 αστικές περιοχές. Οι άνθρωποι που μένουν σε αυτές συνωστίζονται σε μία μικρή έκταση. Δεν είναι περιφέρειες με την παλιά έννοια –ερημικές, πράσινες, ανοιχτές– γύρω από το ζωντανό και ετερογενές κέντρο, αλλά παρατηρείται το φαινόμενο της περιφερειακής διάχυτης αστικοποίησης. Τα πρώην προάστια, δηλαδή, μετατρέπονται σε πόλεις, δημιουργώντας αυτό που ονομάζεται –μοιάζει παράδοξο– αστικοποίηση των προαστιακών περιοχών. Η προαστιακή περιοχή εξελίσσεται σε κάτι διαφορετικό από αυτό που ξέραμε σε σχέση με την παλιά μητρόπολη. Και είναι πλέον πολύ πιο δύσκολο να πούμε πού τελειώνει η πόλη και πού ξεκινάει η πόλη-προάστιο. Οι αστικές περιοχές γίνονται περισσότερο προαστιακές και οι προαστιακές περισσότερο αστικές. Τα κέντρα είτε υποβαθμίζονται είτε αναζωογονούνται, ανάλογα με την εισροή των μεταναστών, είτε μετατρέπονται σε ένα είδος μουσείου.

Μετανάστες και διαμάχες

Οι οικονομικοί μετανάστες ωστόσο έχουν αλλάξει τη σύνθεση των μεγαλουπόλεων. Ποιες θα είναι οι επιπτώσεις αλλά και τα οφέλη στη δομή των μητροπόλεων;

Οι πιθανές θετικές και αρνητικές επιδράσεις είναι πολλές. Σε ορισμένες πόλεις της Ευρώπης έχει οδηγήσει σε πολιτική πόλωση. Ο ντόπιος πληθυσμός, σε πολλές περιπτώσεις, συγκρούεται με τους μετανάστες και αυτό δημιουργεί ένα καινούργιο είδος πολιτικής με επικίνδυνες πτυχές ακόμη, ακόμα και στις πιο ανοιχτές και φιλελεύθερες χώρες, όπως η Ολλανδία. Όταν συγκατοικούν τόσο διαφορετικοί άνθρωποι σε μια πόλη οι πολιτικές διαμάχες ενός άλλου μέρους του πλανήτη μεταφέρονται στην αστική ζωή της πόλης. Στην πόλη που ζω, το Λος Άντζελες, αν είσαι Τούρκος δεν το λες. Έχουμε τον μεγαλύτερο πληθυσμό Αρμενίων στον κόσμο, με αποτέλεσμα η διαμάχη Τούρκων και Αρμενίων να διαδραματίζεται και στο Λος Άντζελες, με φόνους, βία και καταστροφές. Επομένως, η μετα-μητρόπολη από τη μία πολλαπλασιάζει τα πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα, από την άλλη όμως υπάρχει η ελπίδα για ένα θετικό μείγμα, μια υβριδοποίηση, μια αλληλεπίδραση και μια ειρηνική συνύπαρξη των πολιτισμών στο μέλλον.

Υπάρχουν λοιπόν οι δύο όψεις των πόλεων, η βιτρίνα της ανάπτυξης και του πλούτου, από τη μια, η φτώχεια και οι δραματικές εξελίξεις, από την άλλη. Τι πρέπει να γίνει για να εξαλειφθεί αυτό το φαινόμενο;

Ένα πράγμα είναι ξεκάθαρο. Αν δεν υπάρξει παρέμβαση, τα προβλήματα θα επιδεινωθούν. Ο ρόλος του κράτους για την αντιμετώπισή τους δεν επαρκεί. Απαιτείται από κοινού εθνική και υπερεθνική συμμετοχή. Στην Ευρώπη υπάρχει η ελπίδα ότι η ΕΕ θα δεσμευτεί να αντιμετωπίσει αυτά τα προβλήματα. Για παράδειγμα, το πετυχημένο μοντέλο ανάπτυξης της Ιρλανδίας αναπτέρωσε τις ελπίδες των ευρωπαϊκών περιφερειών. Πέρα από το ρόλο του κράτους ουσιαστική είναι και η οργάνωση από τη βάση – νέες μορφές συνασπισμών σε τοπικό επίπεδο, που να συνδέουν τα συνδικάτα με τους κοινοτικούς φορείς, τις φυλετικές, πολιτιστικές, θρησκευτικές οργανώσεις. Ένα ετερογενές μείγμα που θα παλεύει για τη δικαιοσύνη, την ισότητα και τη δημοκρατία. Η μεγάλη πρόκληση είναι οι ομάδες αυτές να ενώσουν τις δυνάμεις τους και μέσω των προγραμμάτων να παλέψουν για την ευρύτερη αστική περιφερειακή δημοκρατία.

Η Ζωή στις ΗΠΑ

Ποια ζητήματα του πλανήτη σας προβληματίζουν τούτη την περίοδο;

Η οικονομική και η πολιτιστική ανάπτυξη, η δημιουργικότητα, η καινοτομία. Αυτό που με ενοχλεί και μου προκαλεί στενοχώρια είναι η υποβάθμιση των ΗΠΑ. Ποτέ η ζωή στις ΗΠΑ δεν ήταν τόσο δυσάρεστη όσο τώρα. Όλοι είναι υπεύθυνοι για αυτό. Κυρίως όμως η ηγεσία της. Μία δύναμη που βασίζεται στις ακροδεξιές, θρησκευτικές πεποιθήσεις έχει εισβάλει στην πολιτική με εντελώς νέους τρόπους.

Τελικά ποιοι χειρίζονται τον χώρο, οι πολιτικοί ή οι πολίτες;

Όλοι παίζουμε κάποιο ρόλο στην κοινωνική δημιουργία των χώρων όπου ζούμε. Συμμετέχουμε συλλογικά σε αυτή τη διαδικασία, γιατί αν πιστέψουμε ότι είναι φυσικό φαινόμενο ή δημιουργία της πολιτικής, τότε δεν μπορούμε να αλλάξουμε. Αν όμως κατανοήσουμε ότι εμείς διαμορφώνουμε τους χώρους μας, τότε μπορούμε να συμμετέχουμε στη βελτίωσή τους. Ο τρόπος με τον οποίο η αμερικανική κυβέρνηση διαμορφώνει τη γεωγραφία, ειδικά σχετικά μετά τον τυφώνα «Κατρίνα» στην Νέα Ορλεάνη, βασίζεται στις πιο άπληστες, εγωιστικές, τρελές θρησκευτικές πεποιθήσεις. Ο Μπους μιλάει για μεγάλες επενδύσεις, αλλά στην πραγματικότητα δεν επενδύει ούτε σεντ για άμεση βοήθεια στους πληγέντες, εκτός δια μέσου των οργανώσεων, οι οποίες τελικά βοηθούν περισσότερο τους πλούσιους. Το Κογκρέσο έχει καταργήσει τις περιβαλλοντικές ρυθμίσεις για τις επιχειρήσεις, τις περιοριστικές διατάξεις για τις αμοιβές, άρα δεν μιλάμε για αποκατάσταση, αλλά για ενίσχυση των μεγάλων εταιρειών να αποκτήσουν περισσότερα χρήματα. Είναι εντελώς τρελό να συμβαίνει κάτι τέτοιο και να μην επαναστατεί ο αμερικανικός λαός.

Η Θεσσαλονίκη και η Πόλη

Έντουαρντ Σότζα: Αντίπαλες μητροπόλεις στα Βαλκάνια

«Αν η Θεσσαλονίκη δεν αναπτύξει σχέσεις με τις γειτονικές χώρες, κινδυνεύει να χάσει την πρωτοκαθεδρία στα Βαλκάνια και το ρόλο αυτό να παίξει η Κωνσταντινούπολη», λέει σε συνέντευξή του στην *Καθημερινή* ο αμερικανός γεωγράφος Έντουαρντ Σότζα, από τους ιδρυτές της «Σχολής του Λος Αντζελες» που έκαναν τη γεωγραφία κοινωνική επιστήμη. «Μέχρι στιγμής, η Θεσσαλονίκη δεν έχει πετύχει πολλά στο θέμα της επανασύνδεσής της με τα Βαλκάνια, και, αν η Τουρκία ενταχθεί στην ΕΕ, θα είναι η χώρα με τη μεγαλύτερη επιρροή στην περιοχή και η Κωνσταντινούπολη η πόλη με τη μεγαλύτερη επιρροή». Ο αμερικανός επιστήμονας δανείζεται την ελληνική λέξη «μετά» για να χαρακτηρίσει τις σημερινές μητροπόλεις (μεταμητροπόλεις), όπου το κέντρο παραχωρεί την πρώτη θέση στα προάστια. «Το κέντρο υποβαθμίζεται ή αναζωογονείται, ανάλογα με την εισροή των μεταναστών, που άλλαξαν ριζικά τις πόλεις. «Ο ντόπιος πληθυσμός, σε πολλές περιπτώσεις, συγκρούεται με τους μετανάστες και αυτό δημιουργεί ένα καινούργιο είδος πολιτικής με επικίνδυνες πτυχές, ακόμη και στις πιο φιλελεύθερες χώρες, όπως η Ολλανδία».

Η Κωνσταντινούπολη απειλεί τη Θεσσαλονίκη

Έχει αποδοθεί στη Θεσσαλονίκη ο τίτλος της «μητρόπολης των Βαλκανίων». Πιστεύεται ότι αυτό ισχύει στην πράξη;

Λόγω της ιστορικής και γεωγραφικής θέσης της, η Θεσσαλονίκη θα έπρεπε να είναι κεντρικό σημείο αναφοράς των Βαλκανίων. Βασική προϋπόθεση όμως είναι η δημιουργία διασυνοριακής περιοχής, η επανασύνδεσή της με τα Βαλκάνια. Γνωρίζω ότι έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση με τη Βουλγαρία. Ωστόσο, δεδομένης της ιστορίας και της πολιτικής της FYROM, εκτιμώ ότι

η Θεσσαλονίκη δεν έχει πετύχει και πολλά στο θέμα της σύνδεσής της με τις γειτονικές της χώρες. Ένα άλλο σημαντικό βήμα –το μεγαλύτερο ίσως– είναι οι σχέσεις της Θεσσαλονίκης αλλά και της Αθήνας με την Κωνσταντινούπολη. Η Κωνσταντινούπολη έχει εξελιχθεί σε κέντρο των Βαλκανίων, της Ανατολικής Ευρώπης και της Κεντρικής Ασίας. Η οικονομία της έχει ήδη επεκταθεί σε μεγάλο βαθμό σε Βαλκάνια, Ανατολική Ευρώπη και Ρωσία. Αν η Τουρκία ενταχθεί στην ΕΕ, θα είναι η μεγαλύτερη χώρα της περιοχής και η Κωνσταντινούπολη η μεγαλύτερη πόλη. Επομένως, οι σχέσεις της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας με την Κωνσταντινούπολη είναι ένα από τα μεγάλα ζητήματα του μέλλοντος. Δεν έχει τόση σημασία αν η Θεσσαλονίκη θα είναι η κυρίαρχη πόλη, σημασία έχει να δημιουργήσει ένα υπεραστικό, διαπεριφερειακό δίκτυο σε εξέλιξη.

Θεωρείτε δηλαδή ότι υπάρχει κίνδυνος κυριαρχίας της Κωνσταντινούπολης στα Βαλκάνια;

Βεβαίως. Δεν μιλάμε για κίνδυνο. Η οικονομία της Κωνσταντινούπολης είναι ήδη επικρατέστερη. Πιστεύω ότι υπάρχει χώρος και για τις δύο πόλεις. Θα είναι πολύ δύσκολο όμως η Θεσσαλονίκη να ανταγωνιστεί την Κωνσταντινούπολη όσον αφορά τους πιο σημαντικούς οικονομικούς ρόλους. Ο στόχος δεν είναι ανέφικτος, όμως αυτή τη στιγμή, αν λάβουμε υπόψη τη δομή του κόσμου, τη δομή της ΕΕ και τα πολιτικά γεγονότα που ενδέχεται να συμβούν στο εγγύς μέλλον, θεωρώ ότι ο ανταγωνισμός θα είναι μεγάλος. Έχουμε την Αθήνα να κυριαρχεί προς τη μια κατεύθυνση, την Κωνσταντινούπολη προς την άλλη και το Βελιγράδι να αναπτύσσεται γρήγορα. Η Θεσσαλονίκη επομένως για να ενισχύσει τη θέση της θα πρέπει να αναπτύξει τα δικά της στρατηγικά σημεία – την επαναδημιουργία δηλαδή της άμεσης περιφερειακής ενδοχώρας σε σχέση με τα Σκόπια και τη Βουλγαρία, ίσως την Αλβανία, το Μαυροβούνιο, και δεν ξέρω για το Κόσσοβο. Αυτή θα είναι η μεγαλύτερη πρόκληση. Αν η ανάπτυξή της παραμείνει εντός των ορίων της Ελλάδος, τότε η Θεσσαλονίκη δεν θα καταφέρει σε καμία περίπτωση να ανταγωνιστεί ούτε την Αθήνα, ούτε την Κωνσταντινούπολη.

Ποιος είναι ο Έντουαρντ Σότζα

Ο Έντουαρντ Σότζα –ένας από τους ιδρυτές της «Σχολής του Λος Άντζελες» που έφεραν τη μελέτη της γεωγραφίας και του χώρου στις κοινωνικές επιστήμες– είναι διακεκριμένος καθηγητής γεωγραφίας και αστικού προγραμματισμού στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Λος Άντζελες (UCLA) και στο London School of Economics (LSE). Είναι διεθνώς γνωστός για τις εργασίες του σχετικά με το χώρο των πόλεων και τα προβλήματα ανάπτυξης κυρίως της ευρύτερης περιοχής του Λος Άντζελες. Έχει γράψει αρκετά βιβλία εκ των οποίων τα τρία –μία τριλογία (Μεταμοντέρνες γεωγραφίες, Τριτοχώρος, Μετα-μητρόπολη)– έχουν μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες. Το τελευταίο ήταν και το θέμα διάλεξής του στο συνέδριο «Γεωγραφίες της μητρόπολης –όψεις του ελληνικού φαινομένου» που διοργάνωσε το περιοδικό *Γεωγραφίες* (εκδόσεις Εξάντας), γιορτάζοντας τη 10η έκδοσή του στην Πολυτεχνική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τον Οκτώβριο του 2005.